

ԳՐԱԽՈՍՈՒԹՅՈՒՆ

ՇՆՈՐՀՔ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ԳԱԼՈՒՍՏԵԱՆ
«ԱՍՏՈՒԱԾԱՇՆՉԱԿԱՆ ՍՈՒՐԲԵՐ», ԻՍԹԱՆՊՈՒԼ, 1977, 207 էջ

Սեդանիս վրա է Թուրքիայի հայոց բազմաբնակչությունը և վաստակաշատ տ. Շնորհք պատրիարք Գալուստյանի նոր ու արժեքավոր ուսումնասիրությունը՝ «Աստուածաշնչական սուրբեր», որն ամբողջացնում է սրբազան հեղինակի մինչև այժմ հրատարակած «Մեծ պահքի կիրակիներու ոսկի շղթան» (1971), «Գունագեղ կիրակիներ և Հոգեգալուստ» (1972), «Ասագ շաբաթ» (1971) կրոնական մատենաշարը: Հրատարակելի է այդ շարքից վերջին գիրքը՝ «Տաղաար օրեր»:

Տերունի և պահոց օրերին նվիրված ուսումնասիրություններից հետո «Սրբոց օրեր»-ին հատկացված սույն աշխատությունը բաղկանում է երեք գրքերից.

Ա. Աստուածաշնչական սուրբեր.

Բ. Համաքրիստոնեական սուրբեր.

Գ. Հայազգի սուրբեր:

Այժմ լույս է տեսել միայն սույն շարքի առաջին գիրքը, որով ընթերցողի սեղանին է դրվում Աստուածաշնչական սրբերի ուսանելի կյանքն ու գործունեությունը՝ ըստ մեր եկեղեցական տոնացույցի:

Հատուրը բաղկանում է երկու մեծ մասերից.

Մասն առաջին. Հին Կտակարանի սուրբեր (էջ 33—134) և

Մասն երկրորդ. Նոր Կտակարանի սուրբեր (էջ 136—207):

Գրքի առաջին մասում Հին Կտակարանի սրբերի մեջ մեզ ներկայացվում է կյանքը Նախահայրերի, այդ թվում՝ Ադամի, Աբելի, Սեթի, Ենոքի, Ենոքի, Նոյի, Մեղքիսեդեկի. Նահապետների՝ Աբրահամի, Իսահակի, Հակոբի, Հովսեփի. (Սինա) Ամալատի առաջնորդների՝ Մովսեսի, Ահարոնի, Եղիազարի, Հեսուի. Դատավորների՝ Բարակի, Գեդեոնի, Հեթթայի, Սամսոնի, Դավիթ թագավորի. Մարգարեների՝ Սամվելի, Եղիայի, Եղիսեի, Հոբի, ապա Գիրք ունեցող չորս մեծ մարգարեների՝ Եսայիի, Երեմիայի, Եզեկիելի, Դանիելի, և 12 կրտսեր մարգարեների՝ Ովսեի, Հովելի, Ամուսի, Աբդիուի, Հովնանի, Միքեի, Նավումի, Ամբակումի, Սովոնիայի, Անգեի, Ջաբարիայի, Մադաքիայի:

Հին Կտակարանի սրբերի շարքը լրացնում են Նաբուգոդոնոսոր թագավորի հրամանով Բաբելոնում հնոց նետված Սեդրակ, Միաք և Աբեթնագով՝ «Երեք Մանկունք»-ը (Դան. Գ 1—100); ապա Եզր կամ Եզրաս, հայրենասեր Մակաբե յոթ եղբայրները՝ «Սրբոցն Մակաբայեցոցն Եղիազար քահանային և Շամունեայ և Եթեն որդոց նորին»:

Սրբազան հեղինակը գրքի Ա մասը եզրափակում է հիշյալ սրբերին ներկայացնելով ճշմարտապես, իբրև հավատքի հերոսներ կամ դյուցազներ, բարեպաշտության

քաջամարտիկներ (էջ 131)՝ վկայակոչելով այս առթիվ Եբրայեցվոց թղթի Ժ, ԺԱ և ԺԲ գլուխների համապատասխան համարները, որոնցով բնութագրվել են սպառնչկեղծությունը և Հին Կտակարանում հավատքի մարդկանց կյանքն ու գործունեությունը.

ՇՆՈՐՀՔ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ԳԱՆՈՒՍՏԵԱՆ

ԱՍՏՈՒԱԾԱՇՆՉԱԿԱՆ ՍՈՒՐԲԵՐ

Ի Ս Բ Ա Ն Պ ՈՒ Լ

1977

«Արդարը պիտի ապրի հավատքով... Ի՞նչ է հավատքը, եթե ոչ՝ հուսացված բաների հաստատումը և ապացույցն այն բաների, որոնք չեն երևում, քանզի **նախնիք** նրանով վկայություն ստացան: Հավատքով ենք իմանում, որ աշխարհներն ստեղծվել են Աստուծո խոսքով՝ անտեսանելի բաներից տեսանելիներ դառնալով...»: Հին Կտակարանի սրբերը առավելապես իբրև հավատքի մարդիկ **հավատք-ով** «պարտության

մատնեցին թագավորություններ, գործեցին արդարություն, հասան խոտմանը, փակեցին աշուժների բերանները, հանգցրին կրակի զորությունը, փրկվեցին սրի բերաններից, զորացան տկարությունից հետո, կտրիճներ եղան պատերազմի մեջ, հաղթեցին օտար բանակների»: Նրանցից շատեր «քարկոծվեցին, սղոցվեցին, սրով սպանվեցին, թափառեցին ոչխարների և այծերի մորթիներով, ապրեցին կարիքի մեջ, նեղության մեջ, չարչարանքների մեջ» (Եբր. ԺԱ 1—38):

Գրքի երկրորդ մասում ներկայացվում են «Նոր Կտակարանի սուրբեր»-ը, որոնք հանդիսացան **եկեղեցիի հիմքեր և հիմնադիրներ**:

Նոր Կտակարանի սրբերը, շեշտում է սրբազան հեղինակը, «ուղիղ գիծով շարունակությունը կազմեն Հին Ուխտի արդարներուն, թե՛ ֆիզիքական և թե՛ հոգևոր մարգերուն մեջ» (էջ 136):

Հին և Նոր Կտակարանների սրբերն ունեն «նույն ոգին, նույն գաղափարները և կծառալեն նույն Աստուծո»: Այդ երկու կարգի սրբերի մեջ հիմնական և գլխավոր տարբերությունը կայանում է նրանում, որ Հին Կտակարանի սրբերը նաև նախազուակեցին Մեսիայի գալուստը և Աստծո թագավորության հաստատումը երկրի վրա՝ արդարության և խաղաղության պայմանների մեջ, իսկ Նոր Կտակարանի սրբերը ծանուցին մարդկային կյանքի պատմության մեջ սկզբնավորությունը **նոր դարաշրջանի, նոր ժամանակների**, և նրանցից շատերը «տեսան ու շոշափեցին» Մեսիային և գործակիցները հանդիսացան Քրիստոսի քրոջության և Նրա հիմնած եկեղեցու առաջին սպասավորները:

Սրբազան հեղինակը Նոր Կտակարանի սրբերի մեջ նախ խոսում է «այն արդար հոգիներու մասին», որոնք հանդիսացան **նախակարապետները Քրիստոսի** և «զետին պատրաստեցին» Նրա փրկագործական առաքելության և եղան վկաները Նրա Մարդկության:

Այս խմբի մեջ են Հովակիմ և Աննա՝ նախածնողները Քրիստոսի (էջ 137), ապա «Հովսեփի աստվածահայրը»—Հիսուսի հայրագիրը—(էջ 139) և ամուսինը ս. Կույսի, ապա ս. Մարիամ Աստվածամայրը՝ «զեղբակույն սուրբը բոլոր սուրբերուն» (էջ 141), Զաքարիա և Եղիսաբեթ՝ Հովհաննես Մրկրաջի ծնողները, ապա մեծ կարապետը՝ Հովհաննես Մկրտիչ: «Հիսուսն վերջ մեծագույն դեմքը Ավետարաններու մեջ և գլխավոր գործիչը Նոր Կտակարանի ըսկիզբները: Աստուծո թագավորության, այ-

սինքն՝ քրիստոնեական եկեղեցիի դարաշրջանը պաշտոնապես բացողը եղավ Հովհաննես (Էջ 146):

Քրիստոսի նախակարապետների մեջ հիշվում են նաև «Բեթլեհեմի մանուկները», որոնք իրենց «ամենել արյունը թափեցին Քրիստոսի համար» (Էջ 149): Նրանք հրեաների Հերովդես չար թագավորի հրամանով «մեռան Աստծո Որդին ֆիզիքապես ապրեցնելու համար» (Մատթ. Բ 16—18):

Գրքի երկրորդ մասի երկրորդ գլուխը հատկացվել է Քրիստոսի առաքյալների կյանքին և քարոզությանը: «Առաքյալները կկազմեն երկրորդ և կարևորագույն խումբը՝ Նոր Կտակարանի սուրբերուն մեջ» (Էջ 151):

Հիսուսն իր երկրավոր կյանքի ընթացքում, իր քարոզչական գործունեության հենց սկզբին, ընտրեց 12 առաքյալներին, որոնք ակամատես և ակամաջալոր եղան Նրա քարոզության, Նրա հրաշքերին, հզոր գործերին և հանդիսացան մանավանդ առաջին վկաները Նրա չարչարանքների և Հարության: Առաքյալները եղան նաև «հիմքերը և հիմնադիրները եկեղեցիին, այսինքն Քրիստոսի եկեղեցիին առաջին անդամները, առաջնորդները, վարիչները և կազմակերպիչները» (Էջ 151):

Մեր եկեղեցին առաքյալների տոնը կատարում է «գույգ-գույգ կամ երեք առ երեք տարվույն զանազան օրերուն» (Էջ 152):

Ապա սրբազան հեղինակը մանրամասն, և ըստ Ավետարանների վկայության, սպառնիչ կերպով ներկայացնում է Պետրոս, Անդրեաս, Հակոբոս Զեբեդյան, Առաքյալ Նովհաննես, Մատթեոս, Բարթողիմեոս, Փիլիպպոս, Թովմաս, Թադեոս, Հակոբոս, Ծմալոն և Մատաթիա առաքյալների կյանքն ու քարոզչական գործունեությունը: Լայն տեղ է հատկացված նաև «տասներեքերորդ» «հեթանոսաց» մեծագործ առաքյալ Պողոսին, որը «համամարդկային կազմավորությամբ արդարև կատարելագույն անձն էր, քրիստոնեությունը հավասար ձեռներեցությամբ քարոզելու հրեական, հունական և հռոմեական երեք շրջանակներու մեջ ալ» (Էջ 167):

Գրքի երկրորդ մասի երրորդ գլուխը նվիրվել է Քրիստոսի 72 աշակերտներին:

Սրբազան հեղինակը Նոր Կտակարանի սրբերի մեջ ըստ մեր տոնացույցի անհրաժեշտ է համարել նաև հիշատակել Հովսեփ Արիմաթացուն, որը ըստ Ավետարանների որպես մեծահարուստ մարդ, «նախարար», «խորհրդական» կամ «ծողովական», քաղաքական ունեցավ գլխավորելու Քրիստոսի՝ պատվով թաղման արարողությունը, իր ընտանեկան նոր գերեզմանում:

Ղազարոսը, Արա երկու քույրերը՝ Մարթան և Մարիամը, Քրիստոսի սիրած ընտանեկան խաղաղ ու համակրելի շրջանակն էին կազմում: Այդ ընտանիքի հետ Հիսուսը կապված էր մեծ բարեկամությամբ: «Ամեն անգամ որ Հիսուս Երուսաղեմ գար, առհասարակ կիջևաներ ասոց տանը, որ կգտնվեր Երուսաղեմի մոտիկ Բեթանիա գյուղը Զիթենյաց սարի հարավ-արևելյան լանջին» (Էջ 175): Հիսուսը, ինչպես պատմում է Ավետարանը, հարություն տվեց չորսօրյա մահացած և թաղված Ղազարոսին (Հովհ. ԺԱ 1—44): Ղազարոսի «հարությունը մեծապես կնպաստեր Հիսուսի համբավին և ժողովրդականության տարածման» (Էջ 175): Այս երեքի տոնը մեր եկեղեցին միացրել է Հովսեփ Արիմաթացու տոնին:

Նոր Կտակարանի սրբերի մեջ հիշվում են նաև անունները «Իղաբեր կանանց»՝ Մարիամ Մագդաղենացու, Մարիամ Կղեովպայի, Սողոմեի, Հովհաննայի և ուրիշների: Այս բարեպաշտ և առաքինի կանայք Քրիստոսի առաջին հավատացյալներից էին և իրենց «ինչքերով» հոգում էին Քրիստոսի և առաքյալների նյութական կարիքները, որպես երախտագիտություն և անմնացորդ նվիրում: Այս կանայք եղան նաև առաջին ավետարանները Քրիստոսի հրաշալի Հարության (Էջ 178):

«Իղաբեր կանանց» գործունեության և մահվան մասին Ավետարանները ոչինչ չեն պատմում: Բայց եկեղեցին խմբովին մեծարում է նրանց հիշատակը: «Երջանկագույն հոգիներ որոնք մաս կկազմեն այն 120 հոգին բաղկացած խումբին, որ կորիզը կազմեց քրիստոնեական եկեղեցիին և որոնք հավաքաբար ստացան ս. Հոգին Պենտեկոստեի օրը» (Էջ 179):

Գործք Առաքելոց-ի մեջ հիշվում են նաև երկու սրբեր՝ Հակոբոս «Տեսողեղբար» կամ «Փոքր Հակոբ» և Ստեփանոս Սարկավագ Նախավկան: «Հակոբոս կհիշվի իբրև նախնական եկեղեցիի գլխավոր գործիչներեն մեկը՝ Երուսաղեմի առաքելական ժողովի ընթացքին, որուն որոշումը կբանաձևե» (Էջ 180):

Հակոբոսը հանդիսանում է նաև առաջին եպիսկոպոսը Երուսաղեմի Մայր եկեղեցիին և «սյուններեն մեկը առաջին քրիստոնեական եկեղեցիին, Պետրոսի և Հովհաննեսի հետ» (Գաղտ. Բ 9): Իսկ Ստեփանոս Նախավկա Սարկավագը «նախնական եկեղեցիի ամենեն շնորհալի դեմքերեն մեկն է, և առաջին քրիստոնյա նահատակը, որ իր արյունը թափեց Քրիստոսի սիրուն համար» (Գործք Զ):

Նոր Կտակարանի սրբերի մեջ հիշվում

են նաև Փիլիպպոս Սարկավազը, հերանոս Կողմեղիոս հայրապետը (Գործք Ժ 1—2):

Գրքի չորրորդ գլուխը նվիրված է «հեթանոսաց» մեծ առաքյալ Պողոսի գործակիցների և աշակերտների հիշատակին, այդ թվում՝ Անանիային, որ Դամասկոսի մեջ սկսուեց Պողոսին (Գործք Թ 15—19), Բառնաբասին (Գործք 22—26, Թ 26, Ժ 11—12), Եփղային կամ Սիլվանոսին (Գործք ԺԷ 4), Հովհաննես-Մարկոս Ավետարանչին (Կողոս Դ 10. Գործք ԺԲ 25. Բ Տիմոթ. Դ 11), Դուկաս Ավետարանչին (Փիլմ. 24. Կողոս Դ 14. Բ Տիմոթ. Դ 10), Տիմոթեոսին (Գործք Զ 1—3. Բ Տիմոթ. Ա 5. Բ Կորնթ. Ա 1. Ա Թեապոլ. Գ 2. Ա Տիմոթ. Ա 8), Տիտոսին (Տիտ. Ա 1. Բ Կորնթ. Բ 13, Ը 16—18, 23. Գալտ. Բ 1—5), Ոնեափնոսին, որ «վերջինն է հանվաճե մեր տոնացույցին անցած ավետարանական սուրբերուն» (Էջ 198): Մեր եկեղեցական տոնացույցում հիշատակվում են նաև անունները Պողոս առաքյալի վերոհիշյալ աշակերտներից բացի նրա գործակիցների «ավելի քան 40 անուններ» (Էջ 201—204):

Տ. Շնորհք արքեպիսկոպոսի «Աստուածաշնչական սուրբեր» ուսումնասիրությանը կցված է մի կոտ և իմաստալից «Ներածություն» (Էջ 7—30), որ քաջատրվում են, թե «ո՞վ է սուրբը», «ի՞նչ է սրբությունը», «սրբության իմաստին կիրարկումը», «սուրբերու հարգությունը մեր ժամանակներու մեջ», «սուրբերու մատուցված հարգանքին ուղիղ ըմբռնումը», «սրբոց հիշատակության ծագումը» և այլն:

Սուրբը Աստուծո գաղափարի վրա իր մտածումն ու զգացումները կենտրոնացրած անձնավորություն է, իր կյանքի բոլոր հանգրվաններում և իր գործունեության բոլոր բնագավառներում: Ասածով լցված, ներշնչված, Աստուծո ներկայությունը ապրող մարդը: Սրբերի կյանքը ապրված Ավետարան է: Իսկ սրբության գաղափարը մանավանդ քրիստոնեական կրոնի մեջ գրավում է մեծագույն տեղը (Էջ 7—8):

Քրիստոնեական կրոնի նպատակն է մարդուն հրավիրել ընթանալու սրբության ճանապարհով և ապրելու աստվածահաճո մարդու կյանքով, ըստ Ավետարանի պատվիրանների. «Ով որ կատարում է Աստուծո կամքը, ապրում է հավիտյան» (Ա Հովհ. Բ 27): Ցուրաքանչյուր մարդ, որ ստեղծված է Աստուծո պատկերով, մաքրված պետք է լինի մեղքից և ապականությունից և դառնա տաճար ու բնակարան Աստուծո, որպես նոր «ստեղծագործություն» կամ «նոր արարած». «Եթե մեկը Քրիստոսի մեջ է, նա նոր արարած է, որովհետև հինն անցավ և այժմ ամեն ինչ նոր եղավ» (Բ

Կորնթ. Ե 17), «Աստված իր Միածին Որդուն աշխարհ ողարկեց, որպեսզի նրանով կենդանի լինենք» (Ա Հովհ. Դ 9):

Սրբերից շատերը «առավել եռանդ և արդյունավորություն ցույց տված են եկեղեցիի ծառայության մեջ: Գերազույն նվիրումը և զոհողությունը հանձն առած են Աստուծո սիրուն և իրենց կրոնի ճշմարտության ի վկայություն: Ուստի եկեղեցին ալ ի նշան երախտագիտության, զանոնք արժանացուցած է տարեկան հիշատակության» (Էջ 19):

Այս առթիվ սրբազան հեղինակը առաջ է քաշում «մի կարևոր հարց»: «Տոնացուցական սուրբերը կճառայե՞ն մեր ժամանակներու մեջ այն նպատակին, որուն համար տոնացույցի անցած են» (Էջ 19):

Նշանակում է արդյոք, մեր օրերում անհրաժեշտ է զբաղվել սրբերի մասին ուսումնասիրություններ գրելով և նրանց կյանքն ու գործունեությունը ներկայացնելու մեր հավատացյալներին:

Սրբազան հեղինակի հետ չես կարող համաձայն չլինել, երբ նա որպես իր կոչման ու հոգևոր ծառայության հավատարիմ քարի հոգևորական, դառնությամբ և համարձակությամբ հաստատում է, խոստովանում, որ «այսօր մեր եկեղեցիին մեջ սուրբերու հիշատակությունը հասած է այնպիսի վիճակի մը, որ ոչ անոնց պատիվ կբերե և ոչ ալ մեզի... Սուրբերուն անունները մնացած են լոկ մեր տարեկան օրացույցներուն մեջ... Անոնք դադրած են մեզի ներշնչումի աղբյուր դառնալէ... կյանքի այլամերիչ ազդակներու դեմ պայքարելու, քրիստոնեական իդեալներու տեք մնալու, անոնց վճռականությունեն քիչ քան կամ գրեթե ոչինչ կփոխանցվի ու կմնա մեզի: Տարվան մեջ քանի՞ տեղեր մեր ժողովուրդի զավակները լուր կունենան որ Համբարձման հիմնգալին Սահակ-Մեսրոպի օրն է, որուն ներքև ա. Փրկիչ հիվանդանոցի օրացույցին մեջ ծանոթագրված Տօն Մեծ եկեղեցական, կատարի հանդես յամենայն եկեղեցիս», «իսկ Իսթանպուլի մեր եկեղեցիներու մեջ ո՞չ միայն «հանդես» չի կատարվիր, այլ երբեմն ա. պատարագ անգամ չմատուցվիր: Իսկ մեր վարժարաններեն ոչ մեկը բնականաբար կհանդգնի հիշեցնել իր աշակերտներուն, գեթ անցողակի կրպուղ թե այդ օրը մեր գիրերու հնարիչ, մեր սուրբ Գրքի թարգմանիչ և մեր դպրության հիմնադիր երկու սուրբերու հիշատակն է» (Էջ 19—20):

Պատկերը առավել կամ նվազ չափով նույնն է շատ տեղերում, «իսկ արտասահմանի մեջ,—հաստատում է սրբազանը,—քանի՞ տեղեր արդյոք կնշվի այդ օրը իբրև

«Տօն ազգային»: Բեյրութի պես հոժ համայնքի մը մեջ և անոր այնքան ազատ պայմաններու մեջ գործող «ազգային» վարժարաններն քանի՞ հատը արդյոք «տօն» կամ «հանդէս» կսարքէ այն օր...» (էջ 20):

Ահա նաև «ազգային» այս մտահոգություններն առաջնորդված տ. Ծնորհք արքեպիսկոպոսը գովելի և ազնիվ նախաձեռնությունն է ունեցել հրատարակության պատրաստելու կրոնական երկրորդ մի մատենաշար, որի առաջին հատորն է «Աստուածաշնչական սուրբեր» գրախոսվող սույն աշխատությունը:

Հեղինակը իր սույն օգտակար և շահեկան գիրքը շարադրելիս «միակ աղբյուր է» ունեցել «նույն ինքն ս. Գիրքը, որմե համառոտելով միայն ներկայացուցած ենք զանոնք» (էջ 6):

Ինչպես հայտնի է, մեր եկեղեցական հին մատենագրության ամենահարուստ ժանրը վարքագրությունն է, այսինքն այն «վկայաբանությունները, որոնք քրիստոնեական հավատի համար չարչարվածների և սպանվածների նահատակության պատմություններ են, ինչպես և սրբախոսություններն ու վարքաբանությունները՝ «սրբերի» կենագրությունները: Դրանք սահմանված են եղել բոլոր հավատացյալների ընթերցանության համար և կարդացվում էին նույնիսկ եկեղեցում: Այսպիսի երկերի հիմնական մասն է միայն պատմական: Սրբերի կյանքի իրական եղելություններից առնվում էր միայն այն, ինչ որ համապատասխանում էր վարքագրի նպատակին, մնացածը քերթողական ստեղծագործություն էր: Նպատակն էր տարածել և հետաքրքրություն առաջացնելով յուրացնել տալ եկեղեցու գաղափարները, եկեղեցու հավատքը: Հեղինակներն աշխատում էին ընթերցողների մեջ բարեպաշտություն զարթեցնել, կրոնական կրթություն տալ, ձգտում էին իրենց գրվածքների իդեալականացրած հերոսներով կենդանի օրինակներ առաջ բերել՝ ըստ քրիստոնեական աշխարհայեցողության առաքինի կյանքի, ճգնաժամական անձնուրացության և աշխարհուրացության» (Մանուկ Աբեղյան, «Հայոց հին գրականության պատմություն», գիրք առաջին, Երևան, 1944, էջ 95—96):

Մեր եկեղեցական հին մատենագրության և պատմության մեջ հայտնի են Թադեոս և Բարթողիմեոս առաքյալների, Սահրուխտ Կույսի, Ոսկյանց և Սուքիասյանց (Լաբուրնա, Մովսես Խորենացի, Փավստոս Բյուզանդ), ս. Գրիգոր Լուսավորչի և Հովհաննիսյանց Կույսերի (Ագաթանգեղոս), ս. Մեսրոպ Մաշտոցի (Կորյուն), Վարդան

Մամիկոնյանի դստեր՝ Ծուշանիկ Վարդենիի (Սուփերք հայկական, Թ) և ուրիշ հայ սրբերի վկայաբանություններ, «Վարք սրբոց», «Տօնական», «Հարանց վարք», «Ատոմագիրք», «Մաղղատիրք», «Յայսմատիրք» ժողովածուները, որոնք միաժամանակ իրենց կրոնական-դաստիարակչական բովանդակությունից և արժեքից բացի, «իսկապես գրական տիպի գեղարվեստական պատմներ են», «բանաստեղծական ոճով հորինված գեղեցիկ մանրագրույցներ» (Մ. Աբեղյան, նույնը, էջ 34, 106):

Սույն վարքագրությունները կազմվել են «ի յիշատակ սրբոց և յօգուտ վարուց ջերմեռանդ լսողացն» ըստ ճաղղատիրների վկայության:

«Գրել կամ հրատարակել «սրբոց վարք» մը, թերևս ոմանց համար ուշացած՝ ուրիշներու համար ալ ժամանակեն վրիպած ձեռնարկ մը նկատվի: Այդպիսիներ հալանական է որ հագիվ ունենան տեղեկություն թե ժամանակին Աստվածաշունչի ու քանի մը աղոթագիրքերու հետ միասին, ընթերցանության միակ գիրքերեն ու հոգևոր դաստիարակչական գլխավոր միջոցներեն էին «սրբոց վարք»-երը» (Թորգոմ պատրիարք Գուշակյան, «Սուրբք և տօնք», Երուսաղեմ, 1939, «Յառաջաբան», էջ Է):

Սույն մտահոգություններով առաջնորդված տ. Ծնորհք արքեպիսկոպոսը ահա հրապարակ է հանել իր «Աստուածաշնչական սուրբեր» նոր ուսումնասիրությունը: Սրբազան հեղինակի նպատակը չի եղել գրել նոր «Յայսմատիրք» կամ «Սրբոց վարք» և «ոչ ալ հանգամանորեն անդրադառնալ սուրբերեն յուրաքանչյուրի կյանքին ու գործին», այլ մեր եկեղեցական տոնացույցի մեջ մտած սրբերը, դաստիարակչական, ուսուցողական նպատակով «հիշատակել իրենց մարդկային գիծերուն մեջ և մատնանշել աստվածային հատուկ միջամտությունը իրենց կյանքեն ներս. վասնզի առանց աստվածային միջամտության ոչ ոք կրնա սուրբ ըլլալ» (էջ 6): Ու սրբազան հեղինակը հաջողել է հասնել իր առաջ դրած նպատակին:

Կարելի է գոհունակությամբ արձանագրել մի անգամ ևս, թե տ. Ծնորհք սրբազանի սույն ուսումնասիրությունը ևս, ինչպես նաև նախորդները, արդյունք են նրա հոգևոր երկարամյա և անբասիր ծառայության, հավատավոր ու բարի հոգեվորականի խոկմունքների, կրոնագագա ապրումների և փորձառության: Ծնորհք սրբազանը ամեն տարի հրատարակում է կրոնաշունչ ուսումնասիրությունների նվիրված մի մեծ հատոր, հակառակ իր վարչական գործերի ծանրության և իր պաշտոնի

և հանգամանքի այլ մտահոգությունների, հավատարիմ մնալով իր նախորդ գրասեր-գրագետ պատրիարքների ավանդություններին և օրինակին:

Ռսումնասիրությունը գրված է ջերմ սիրով, դեպի «սրբության» գաղափարը ունեցած նրա պայծառ հավատքով ու համոզմունքների կրակով: Ռսումնասիրության լեզուն պատկերավոր է, արտահայտիչ, գե-

ղեցիկ, կենդանի և կոտ: Վերլուծությունները, դատողություններն ու մեկնաբանությունները՝ խոր և բովանդակալից:

Հանձնարարելի է սույն ռսումնասիրությունը օգտագործել մեր վարժարաններում որպես դասագիրք Հին և Նոր Կտակարանների սրբազան պատմության: Այն կարդացվում է հոգեկան մեծ բավականությամբ և հարաճուն հետաքրքրությամբ:

